

Gegevens geven: een muisstille revolutie in het strafrecht

Onlangs kondigde minister Donner met enige tamtam aan dat cybermisdaad zwaar zal worden aangepakt. Hij wil hackers harder aanpakken en justitie de bevoegdheid geven om bedrijven te dwingen gegevens te 'bevriezen', zodat ze nog beschikbaar zijn als justitie later met een uitleveringsbevel aankomt. Tegelijkertijd stuurde hij echter een ander wetsvoorstel naar de Kamer dat nog veel ingrijpender is, maar dat vooralsnog alleen angstvallige stilte heeft geoogst.

Het gaat om het wetsvoorstel 'bevoegdheden vorderen gegevens', verschenen naar aanleiding van een rapport onder leiding van hoogleraar strafrecht Mevis. Het gaat om algemene bevoegdheden tot het vorderen van allerlei gegevens, van identificerende tot gevoelige gegevens. Deze plannen zijn veel revolutionairder dan de aanpak van hackers, en het is dan ook van groot belang dat het parlement een serieus debat gaat voeren over nut en noodzaak van deze nieuwe plannen.

Het wetsvoorstel beslaat drie bevoegdheden voor verschillende soorten gegevens. Allereerst krijgt elke opsporingsambtenaar – een politieagent dus – de bevoegdheid identificerende gegevens op te vragen. Dat zijn gegevens over naam, adres, woonplaats, geboortedatum en geslacht, en administratieve kenmerken zoals klantnummers en bankrekeningnummers. De agent kan bij verdenking van een misdrijf deze gegevens vorderen van iedereen die gegevens anders dan voor persoonlijk gebruik verwerkt. In de praktijk betekent dit dat op die manier eenvoudig kan worden nagegaan bij een bank, een videotheek, een supermarkt of een sportvereniging of iemand daar een klant of lid is. Degene die de vraag krijgt heeft een meewerkplicht. Met deze informatie kan de politieagent allerlei verbanden leggen tussen personen, bijvoorbeeld om te kijken wie zoal contact kan hebben met een verdachte drugshandelaar binnen de golfclub.

In de tweede plaats krijgt de officier van justitie de bevoegdheid om "andere dan identificerende" gegevens op te vragen. Dan gaat het om informatie over een dienst die geleverd is, bijvoorbeeld het soort videobanden dat geleend is, welke boeken iemand hoe lang heeft geleend bij de bibliotheek, of hoeveel boodschappen iemand de afgelopen maand heeft afgerekend met zijn klantenpas, en ook – als de supermarkt dat bijhoudt – welke boodschappen dat precies waren. Het kan dus om zeer privacygevoelige gegevens gaan, en daarom mag de bevoegdheid alleen worden ingezet bij zwaardere misdrijven, namelijk die waarvoor voorlopige hechtenis is toegelaten, grofweg misdrijven met een maximum van vier jaar gevangenisstraf of hoger. Het hoeft echter niet om verdachten te gaan: de officier mag over iedereen gegevens opvragen als hij denkt dat dit nuttig is voor een opsporingsonderzoek. Bovendien mag de officier ook uitlevering vragen van 'toekomstige' gegevens, bijvoorbeeld welke video's iemand in de komende vier weken huurt of welke boodschappen hij de komende weken zal doen. Hij kan zelfs, met machtiging van de rechter-commissaris, bevelen dat het bedrijf deze gegevens direct doorstuurt aan justitie.

Met machtiging van de rechter-commissaris kunnen ten derde ook gevoelige gegevens worden opgevraagd, bij zware misdrijven die een ernstige inbreuk op de rechtsorde maken. Dan gaat het om gegevens over iemands godsdienst, ras, politieke gezindheid, gezondheid, seksuele leven, of vakbondslidmaatschap. Dit stelt beperkingen aan de gegevens die de officier van justitie kan opvragen: boeken of video's over bepaalde ziektes, seksuele praktijken of godsdienstvraagstukken, en boodschappen van suikervrije producten zijn gevoelige gegevens en daarom mag de officier niet zomaar bij elke videotheek, bibliotheek of

supermarkt alle gegevens opvragen. Maar waar ligt de grens? Als niet vooraf duidelijk is dat iemand pornovideo's heeft geleend of diabetesproducten heeft gekocht, zal de officier vermoedelijk gewoon alle gegevens opvragen, en eventuele gevoelige video's of producten zijn dan 'bijvangst'.

Waarom zijn deze voorstellen nu zo ingrijpend? Omdat in de huidige informatiesamenleving vrijwel alle gegevens over iedereen hiermee binnen het bereik van justitie komen. Weliswaar worden er beperkingen gesteld, zoals een uitzondering voor gegevens in persoonlijk gebruik, en een machtiging van een rechter voor gevoelige gegevens, maar in principe moet elk gegeven aan justitie kunnen worden gegeven. En elk gegeven ligt wel ergens geregistreerd.

Een zo uitgebreide informatieplicht bestond tot nu toe niet. Momenteel mogen houders van gegevens zelf bepalen of zij al dan niet willen verstrekken aan justitie. Dat is vanuit de opsporing geen ideale situatie, aangezien justitie afhankelijk is van medewerking van bedrijven en organisaties. Ook voor de gegevensverwerkers zelf is het niet altijd handig: zij moeten nu zelf kiezen of ze de gegevens van hun klanten en leden afgeven en kunnen daardoor misschien aansprakelijk worden gesteld voor schending van de privacy. Nu zij verplicht worden te verstrekken, is dat probleem opgelost.

Maar het gaat wel om een zwaar middel dat de bestaande opsporingsbevoegdheden sterk uitbreidt. En waarmee een grote inbreuk op de privacy kan worden gemaakt, ook van niet-verdachte burgers. De internationale mensenrechtenverdragen eisen dat dergelijke maatregelen 'noodzakelijk zijn in een democratische samenleving.' Volgens het kabinet is dat het geval: 'De bevoegdheden zijn nodig... omdat in veel opsporingsonderzoeken gegevens die bij derden beschikbaar zijn een belangrijke rol spelen.' De memorie van toelichting blijft summier in het duidelijk maken wat die 'belangrijke rol' dan precies is en waarom nu precies deze bevoegdheden met deze reikwijdte nodig zijn voor de opsporing. We moeten dat blijikbaar maar aannemen.

Wij zijn niet per se tegen de voorstellen, maar we vinden wel dat er een kritisch debat moet worden gevoerd over het wetsvoorstel. Dat debat moet gaan over de vraag of de voorgestelde bevoegdheden inderdaad noodzakelijk zijn voor het doel dat ze dienen. De reacties op de eerdere, vergelijkbare voorstellen van de Commissie-Mevis waren kritisch, vooral over de noodzaak van deze ruime bevoegdheden. Nu er een wetsvoorstel ligt, moet dat debat worden voortgezet. Iedereen is belanghebbende, want van iedereen kunnen gegevens worden opgevraagd. Een fundamenteel maatschappelijk debat is nodig over gegevensvergaring voor opsporingsdoelen. En dat is belangrijker dan de 'zwaardere aanpak' van cybermisdad die Donner ons voorspiegelt. Laat de maatschappij en de volksvertegenwoordigers debatteren over het geven van gegevens!

Lodewijk Asscher is onderzoeker informatierecht aan de Universiteit van Amsterdam. Bert-Jaap Koops is hooftdocent recht & techniek aan de Universiteit van Tilburg. Zij beheren een discussieplatform over het wetsvoorstel op <<http://www.gegeven.nl>>.